

ÇARŞAF

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes*, Amsterdam 1845, s. 216-219; Pakalın, I, 258-259, 327-329; Mu-haddere Taşçıoğlu, *Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Ankara 1958, s. 23-25; R. Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967, s. 65-68; Bölgesel *Türk Giysileri*, İstanbul 1972, s. 29, 37, 122; Neriman Görgünay, *Erzurum Merkez İlçesi ile Civar Köylerinde Kadın Giyimi Üzerinde Araştırmalar*, Erzurum 1973, s. 42-43; Paş Tuğlacı, *Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları*, İstanbul 1984, s. 67-70.

SEBAHATTİN TÜRKÖĞLÜ

ÇARŞI

(bk. ARASTA; BEDESTEN).

ÇARYÂR

(چاريار)

Hız. Peygamber'den sonra halifelik görevini üstlenen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali için özellikle Sünnî müslümanlar tarafından kullanılan bir tabir (bk. HULEFÂ-yı RÂŞİDİN).

ÇAŞNİĞİR

(چاشنيگر)

Eskiden bazı İslâm devletlerinde hükümdar sofralarına nezaret edip yemekleri kontrol eden saray görevlisine verilen ad.

Farsça çâşnî (lezzet) ve gîr (tutan) kelimelerinden oluşmuştur. "Ekâbir-i hâs" denilen saray büyükleri arasında yer alan çaşnigîrin esas görevi, maiyetindekilerle birlikte sultanın sofrasını hazırlamak ve sofraya konulan yemekleri sultandan önce tatmak suretiyle onun zehirlenme ihtimalini önlemektir. Büyük Selçuklular'dan itibaren çeşitli İslâm devletlerinde rastlanan çaşnigîr hükümdarın en güvenilir emîrleri arasından seçilirdi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin meşhur emîrlerinden Mübârizüddin Çavlı ile Şemseddin Altunaba çaşnigîr (emîr-i zevvâk) olarak görev yapmışlardır. Eyyûbîler'de çaşnigîrlilik üstâdüddâr'ın sorumluluğu altındaydı. Memlûkler'de de hükümdarın güvendiği nüfuzlu emîrleri bu göreve getirilmiştir. Nitekim Memlûk hükümdarlarından İzzeddin Aybeg ile II. Baybars tahta geçmeden önce çaşnigîr olarak vazife yapmışlardır. Bu görevliye İlhanlı, Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu devlet teşkilâtında da rastlanmaktadır.

Çaşnigîr mutfak için erzak temin etmekten sorumlu olan hânsâlâr* ile karıştırılmamalıdır. İlhanlılar'da bu vazife bugavul adlı saray görevlisi tarafından yürütülürdü.

Osmanlı sarayının Birun hizmetlileri arasında çaşnigîrliler de bulunurdu. Bunların görevi daha önceki Türk devletlerindeki gibi farklı değildi. Çaşnigîrbaşı, maiyetindeki çaşnigîrlilerle birlikte saray mutfağında pişen yemekleri aşçıbaşından teslim alırdı. Bu esnada aşçıbaşının, getirdiği yemeklerden tatması usuldendi. Padişahın şahsına ait yemeklere nezaret eden çaşnigîrlere "zevâkin-i hâssa" da denirdi. Çaşnigîrliler Divân-ı Hümâyûn'un toplantı günlerinde sadrazam ve vezirlerin yemeklerini dağıtmakla da mükelleftiler. Bu sırada başlarına mücevveze, sırtlarına çatma üst elbisesi giyerlerdi. Ayrıca Has Oda'ya verilecek yemekleri de çaşnigîrbaşının nezaretinde çaşnigîrliler dağıtırdı. Bayram günlerindeki yemek dağıtım sırasında ise değişik bir protokol uygulanır, çaşnigîrliler arkalarına çatma giymezlerdi. Bunun sebebi yemekten sonra kendilerine kaftan giydirilmesidir. Çaşnigîrliler bazan pek önemli olmayan فرمان ve emirleri taşradaki beylerbeyilere götürürlerdi. Çaşnigîrbaşının bir görevi de merasim günlerinde padişahın ata binmesine yardım etmektir.

Çaşnigîrliğe Has Oda, hazine ve kiler odalarında hizmet eden iç oğlanları yükselelerdi. Bunların sayıları XVI. yüzyılda kırk iken zamanla bu sayı 100'ü aşmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarında ise sarayda elli çaşnigîr bulunuyordu. Kıdemli çaşnigîrlere bölük ağalığı tevcih edilirdi. Çaşnigîrliler kıdem derecelerine göre maaş alırlardı. Kendilerine ayrıca yılda bir defa lâciverdî ve pamuktan yapılmış kaftanlar için ücret ödenir, buna "kaftan bedeli" denirdi. XVII. yüzyıl ortalarında

çaşnigîrlerin yevmiyesi 40 akçe idi. Çaşnigîrlilerin ayrıca mîrî salhânelerde kesilen hayvanlardan da gelir payları vardı. Cûlûs merasimlerinde ve bayram tebriklerinde çaşnigîrlilerin el öpmesi usuldendi (Özcan, s. 44). XVI. yüzyılın ikinci yarısında çaşnigîrbaşı, yıllık geliri 350.000 akçe olan has*la sancak beyliğine çıkardı.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 153; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 20-21, 46, 188; V, 460; Makrîzî, *el-Hıttâ*, II, 222; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 78; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 70, 380, 426-427; a.m.f., *Medhal*, s. 189; Spuler, *İran Moğolları*, tür.yer.; Aydın Taneri, *Celâlü'd-dîn Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977, s. 104; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 221, 237; a.m.f., "Çaşna-gîr", *El²* (İng.), II, 15; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1980, s. 174; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 221; M. Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, Ankara 1983, II, 33; Abdülkadir Özcan, "Fâtih'in Teşkilât Kunnâmesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 38, 44; B. Lewis, "Çaşnagîr-başı", *El²* (İng.), II, 15; C. E. Bosworth, "Çaşnigîr", *Elr*, V, 47-48.

AYDIN TANERİ

ÇATAL ÇEŞMELER

Türk şehirlerinde, her birinde lüleleri bulunan iki veya üç cepheli çeşmelere verilen ad.

Genellikle hazneli veya haznesiz kemerli küçük birer yapı halindeki çeşmelerin ekseriyetle köşelere inşa edilmiş çatal çeşme denilen tiplerinde iki veya üç cephe vardır. Her cephede de birer lüle veya çeşme ile önlerinde yalıkları bulunur.

İstanbul'da çatal çeşme olarak tanınan birkaç çeşme vardır. Bunlardan en eskisi, Bayrampaşa deresi vadisinin surların iç tarafındaki ucunda, Arpaemini Köprüsü yakınında bulunuyordu. Edirnekapı ile Topkapı arasında surlara paralel olarak uzanan cadde ile sonra Vatan caddesi olan ve dere yatağını takip eden yolun kavuştuğu yerde köşe başında inşa edilen bu çeşmenin esaslı Fâtih Sultan Mehmed devrine ait olup Tahtakale'de bulunmaktaydı. Ancak çeşmenin yerine kendi camini yaptıran Rüstem Paşa tarafından Yenibahçe'ye taşınarak burada yeniden inşa edilmişti. Hoca Attar Halil (Yenibahçe) Mescidi olarak bilinen bu mescid mütevazı küçük ahşap

Çaşnigîr
(Türk
Kültürüne
Hizmet
Vakfı
Arşivi)

bir bina olup avlusunun köşesinde kesme taştan iki cephele çatal çeşme yapılmıştı. Çeşmenin üzerinde kitâbe yoktu. Ayvansarâyî bu mescidin Rüstem Paşa tarafından yaptırılışı hakkında şunları yazar: "Mescid-i mezbûru hedmedip enkazını bu mahalle naklederek yeniden bina eylemiştir... İttisâlindeki çeşme Edirnekapısı Camii'nin temel suyu olup binasında başhalife olan zımmî ruhsat niyaz edip, olunan müsaade üzerine bu mahalde icrâ eylemiştir..."

Böylece Attar Halil Mescidi'nin önündeki çatal çeşmenin, Edirnekapı yani Mîrimah Sultan Camii'nin Mimar Sinan tarafından yapımı sırasında temel kazısında çıkan su kaynağı ile beslendiği ve bu çeşmenin Mimar Sinan'ın yanında çalışan bir hristiyan kalfa tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Avlu duvarı boyunca iç tarafta çeşmenin üstüne yükselen on üç basamaklı taş merdiven, burada poligon biçiminde küçük bir şerefeye ulaşıyordu. Böylece minberi andıran bir minare ile çatal çeşmenin birleştiği görülmüyordu. Bu güzel ve değişik biçimli eser ressam Ali Rızâ Bey'e de ilham kaynağı olmuştu. 1957 yılında cadde genişletilirken, başka bir yerde yeniden yapılması mümkün olduğu halde İstanbul'un tarihine ve eski eserlerine düşman olan zihniyetin kurbanı olarak yıkılıp ortadan kaldırılmıştır.

İstanbul'da mimari özelliği bakımından üstünde durulması gerekli başka bir çatal çeşme, Fatih ile Yenibahçe (Vatan caddesi) arasında eski Halıcılar semtinde olan Gürcü Mehmed Paşa Çeşmesi'dir. 1622-1623 yıllarında dört ay kadar sadrazamlık makamında bulunan ve 1035 Zilkadesinde (Ağustos 1626) idam edilen Gürcü Mehmed Paşa'nın hayratı olan çeşme, kitâbesine göre 1035 (1625-26) yılında yaptırılmıştır.

Temiz bir işçilikle kesme taştan yapılmış olan çeşme, iki sokağın birleştiği

köşe başında yer aldığı için iki cephele idi. Her iki cephesinde sivri Türk kemeri niş içinde birer lülesi bulunuyordu. Bu çeşmenin iki masura suyu olup Kırkçeşme su yolundan besleniyordu. Çeşmeyi ilgi çekici yapan husus, hemen bitişiğinde olan Öksüzce Mescidi'nin sadece şerefeden ibaret olan minaresinin aynen Attar Halil Mescidi'nde olduğu gibi çeşmenin üstünde oluşudur. Öksüzce Mescidi Dâye Hatun tarafından vakfedilmiş olup giderleri Sultan II. Bayezid vakfından karşılandığına göre XV. yüzyıl sonları veya XVI. yüzyıl başlarına ait bir yapı idi. Bu duruma göre minaresi çeşmenin yapımından çok sonra ilâve edilmiş olmalıdır. Öksüzce Mescidi 1918 yılı Haziran ayında İstanbul'un hemen hemen yarısını yok eden büyük Cıbalı-Fatih yangınında yanmış, fakat minareli çatal çeşme kalmıştı. Minarenin külâhını taşıyan mermer dikmeler bir süre daha durmuş, 1950'li yıllarda bunlar da ortadan kalmıştır.

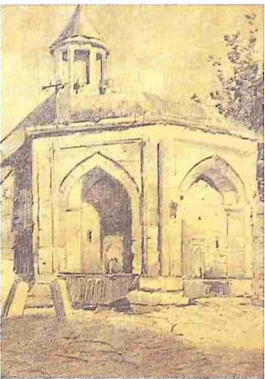
Başka bir çatal çeşme de Cağaloğlu semtinde Molla Fenârî Mescidi karşısında köşe başındadır. Aslında pek çok hayır eseri bırakmış olan Dârüssaâde ağası Abbas Ağa (ö. 1671'den sonra) tarafından inşa ettirilmişken herhalde 27 Rebîülâhîr 1282'de (19 Eylül 1865) vuku bulan büyük Hoca paşa yangınından sonra semtin yeniden imarı sırasında II. Abdülhamid döneminde Şehremini Mazhar Paşa eliyle yeni bir biçimde tekrar yaptırılmıştır. Üzerindeki manzum kitâbe şair Tefvik tarafından yazılmış olup 1297 (1879-80) tarihlidir. Arkasındaki okul binasının set duvarının köşesinde iki sokağa cephele olan çeşmenin belirli bir mimari özelliği yoktur. Kare biçimli az derin girintilerin ortalarında birer ayna taşı ile bunların içlerine birer lüle yerleştirilmiştir. Önlerinde ise birer yalakla yanlarında testi koyma sekileri vardır.

İstanbul'un değerli bir çatal çeşmesi, şehrin Anadolu yakasındaki Bostancı'da eski İstanbul - Bağdat kervan yolunun (şimdi Bağdat caddesi) kenarında bulunmaktadır. Uzak yolculuklara çıkanların su ihtiyaçlarının karşılanması için yapılmış olan bu menzil çeşmesinin karşısında eskiden bir namazgâh ve bunu gölgeleyen bir ulu çınar bulunuyordu. Namazgâh yıllar önce ortadan kaldırılmış, yeri satılmış, çınar ise dört beş yıl önce kesilerek yok edilmiştir.

Çatal çeşme üzerinde iki kitâbe vardır. Bunlardan çok girift bir sülûsle mermer işlenen esas inşa kitâbesi tatmin

edici şekilde okunamamıştı. İbrahim Hilmi Tanışık, burada görülen ve iki defa tekrarlanan "ihşan" kelimesinin bânîsinin adı olduğunu ileri sürerek buraya "İhsan Bey Çeşmesi" adını vermiş, fakat Muammer Kemal Özergin kitâbe metnini şu şekilde yayımlamıştır: "Cezâ-yı hayr u ihsân bulsun (ol kim?) / Bu aynı kıldı cârî behr-i atşan / Dedüm ey dil nedür bu ayn e târîh / Gönül dedi cezâ-yı hayr u ihsân, 957". Özergin, "Kitâbede bânîsinin kim olduğu hakkında bir kayıt mevcut olmadığından bu hususta maalesef mâlumatımız yoktur" demek suretiyle "İhsan Bey Çeşmesi" şeklindeki adlandırmaya karşı çıkar. Ayvansarâyî'nin *Mecmûa-ı Tenvîrîh* adlı eserinde şu kayıtlarla karşılaşılmaktadır: "Bostancıbaşı Köprüsü kurb-i Kartal, İhsan Ağa hayratıdır. Târîh-i köprü: Hayr-ı İhsân 930" dur (bk. BOSTANCIBAŞI KÖPRÜSÜ). Böylece 930 (1523-24) yılında inşa edildiği kesin olarak anlaşılan ve aynı yol üstünde, çatal çeşmenin 600-700 m. kadar ilerisinde bulunan bu köprünün bânisi olarak İhsan Ağa adında tarihî şahsiyeti şimdilik bilinmeyen bir kişi ortaya çıkmaktadır. Her iki kitâbede de "ihşan" kelimesi veya adının bulunuşu da dikkat çekicidir. Çeşme kitâbesindeki "hayr u ihsân" (hayr-ı İhsân) ibaresi, bu bakımdan onun da kurucusunun aynı kişi olabileceğini akla getirir. Çeşme ile köprü arasında -eğer tarihler doğru ise- yirmi beş yıllık bir fark bulunmaktadır. Bu çeşme 957 (1550) yılında inşa edilmiş olduğuna göre İstanbul'un en eski tarihli çeşmelerinden biridir. İkinci kitâbe ise doğrudan doğruya mermer yüzeye ta'lik hatla işlenmiş olup çeşmenin Hâce Mahtûme Hanım'ın câriyesi Hâce Narkerâb Kalfa tarafından 1282 (1865-66) yılında tamir ettirildiğini ifade eder.

Çatal çeşme cadde üzerinde bir çıkıntı teşkil ettiğinden 1946 sonbaharında taşları numaralanarak sökülmüş ve az geride 1947 yazında yeniden inşa edilmiştir. Bu işin çok iyi yapıldığı söylene- mezse de birçok emsali gibi yıkılıp ortadan kaldırılmamış olması sevindiricidir. Çeşme, küfeki taşından yapılmış tamamen Türk klasik dönem üslûbunda küçük bir eserdir. Arkasındaki araziden fışkıran bir pınar suyunun devamlı aktığı haznesiz bir çeşme idi. Önce bostanlarda kullanılarak kesilen suyu daha yakın tarihlerde de arkaya yapılan büyük ve yoğun inşaatlar tarafından yok edilmiştir. Sivri kemeri, niş yüzü ve yalakları mer-

Attar Halil Mescidi yanındaki çatal çeşmenin minareli halini gösteren Hoca Ali Rızâ Bey'in kara kalem resmi (S. Eyice Arşivi)

ÇATAL ÇEŞMELER

merdir. 1947 yılında söküldüğü sırada kemeri teşkil eden mermerlerin aslında eski sütun gövdesi parçaları olduğu görülmüştür. Bunların yalnız dışarıdan görülen veya birbirine yapışan kısımları düzeltilmiştir. Yalıklardan ikisi de Bizans işi eski lahitlerdir. Çeşmenin, iki yan cep-helerinde suyun aktığı birer ağız olup bunların da önlerinde birer yalak vardır. Esas yüzde ise mermer lülenin az yukarısında ve kitâbelerin altında bir çift tas yuvası oyulmuştur. Bu çeşme, İstanbul'dan Anadolu içlerine uzanan ana yolun işaretlerinin en eskilerinden biri olduğu gibi kitâbeli çeşmelerin başında gelen tarihî eserlerdendir. Çok sade olmakla birlikte güzel ve orantılı asil çizgilere sahip mimarisi, çatal çeşmeye Türk klasik dönem Osmanlı mimarisinde özel bir yer sağlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 221; Ta-nışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I, 290, nr. 311 (Ca-ğaloğlu'ndaki); s. 68, nr. 66 (Halıcılar'daki); II, 454, nr. 355/149 (Bostancı'daki); Râkım Ziya-oğlu, *İstanbul Kadıları, Şehreminleri...*, İstan-bul 1971, s. 131-139; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 412, nr. 422 (Attar Halil Çeşmesi hak.); Kâzım Çeçen, *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Te-sisleri*, İstanbul 1988, s. 204, nr. 342, s. 219, nr. 297 (Gürcü Mehmed Paşa çeşmesi hak.); Se-mavi Eyice, "İstanbul'da Bazı Cami ve Mescit Minareleri Hakkında", *TM*, X (1953), s. 247-268; a.mlf., "İstanbul Minareleri", *Güzel Sa-natlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Araştır-ma ve İncelemeleri*, I (1963), s. 61, rs. 78, 80 (Attar Halil m.), s. 62, rs. 85 (Gürcü Mehmed Paşa çeş.); a.mlf., "Bu Şehrin Hikayesi 1 - Ve-zirin Camii, Attarın Mescidi", *İstanbul-Sanat-Edebiyat Dergisi*, II/3, İstanbul 1955, s. 24-25; a.mlf. — M. Kemal Özergin, "İstanbul - Şam/Bağdad Yolu Üzerindeki Mimari Eserler", *TD*, IX/13 (1958), s. 99-100, nr. XVII, s. 127-128 (kitâbeler).

SEMAYİ EYİCE

ÇATALCALI ALİ EFENDİ

(ö. 1103/1692)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Alâiyeli Nakşibendî şeyhi Mehmed Efendi'nin oğludur. İstanbul'a gittikten sonra Halvetiyye şeyhi Ömer Efendi'ye intisap eden babasının bu şeyhe ait zâ-viyede uzun yıllar halife olarak bulundu-ğu Çatalca'da doğdu (1041/1631-32). İlk öğrenimini burada yaptı, ardından 1057'-de (1647) şeyhülislâm olan Hoca Abdür-rahim Efendi tarafından mülâzım olarak kabul edildi. Daha sonra Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye intisap etti. Yahyâ Efen-di'nin 1652'de Mısır kadısı olması üze-rine onunla birlikte Mısır'a gitti ve Bab

Mahkemesi nâibi oldu. Bu sırada hac fa-rızasını da yerine getirdi. 1659 yılında Yahyâ Efendi İstanbul kadısı olunca Ali Efendi de İstanbul Bab Mahkemesi nâ-ibliğine tayin edildi. 1661'de Abdür-ra-himzâde Mehmed Efendi'nin Mısır ka-dılığına tayini sırasında ikinci defa Mı-sır'a gitti ve tekrar Bab Mahkemesi nâ-ibi oldu. Daha otuz yaşına ulaşmadan ilim çevrelerinde büyük bir isim yaparak "Nâib Çelebi" adıyla anılmaya başlandı.

Bu arada öğretim sahasına geçen Ali Efendi 1663'te Mesih Paşa, 1664'te Hâ-fız Paşa ve ardından Gazanfer Ağa med-reselerine müderris oldu. Bu görevde iken 1663 yılında Köprülüzâde Fâzıl Ah-med Paşa'nın Uyvar seferine ordu kadi-sı olarak katıldı. 1666'da Selânik kadılı-ğı yaptıktan sonra ordu kadısı olarak Gi-rit seferine iştirak etti. Gerek Uyvar ge-rekse Girit seferleri sırasındaki başarılı hizmetleriyle devlet erkânının ve özel-likle Fâzıl Ahmed Paşa'nın takdirini ka-zandı. 1671'de Mısır kadılığına tayin edil-diye de henüz göreve başlamadan İs-tanbul'a getirilip kendisine Rumeli ka-zaskerliği, 1673'te azledildiğinde de Ayın-tab kazası arpalık olarak verildi. Çok geç-medeyen Şeyhülislâm Minkârîzâde'nin has-talık sebebiyle emekliye sevk edilmesi üzerine Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'nın tavsiyesiyle, Ukrayna seferi için ordu-nun Hacıoğlu pazarı'nda bulunduğu sı-rada oraya çağrılarak 15 Zilkade 1084'-te (21 Şubat 1674) henüz kırk üç yaşında iken şeyhülislâm oldu (Silâhdar, I, 633).

Ali Efendi'nin on iki yılı aşan şeyhülis-lâmlığı dönemi, 1683 Viyana bozgunu sonucunda Macar topraklarının elden çıktığı buhranlı bir devreye rastladı. Av-dan başka bir şey düşünmek ve devlet işlerini yüzüstü bırakmak suçlanan IV. Mehmed'i ikaz etmeyip şeyhülislâm-lık görevini lâyıkıyla yapmadığı ileri sü-rüldü, bu yüzden hakarete dahi mâruz kaldı. Kazaskerler kendisini ziyaret edip padişahın cuma namazına gelmemesi-nin, din ve devlet işleriyle ilgilenmeme-sinin sebebini sorarak dolaylı yoldan ken-disini itham ettiler. Ali Efendi ise duru-mu bir yazı ile kaymakam paşaya bil-dirmekle yetinmiş, paşa da bir telhisle bunu padişaha arz etmişti. Bu olaydan az sonra padişahın da katılacağı bir dua merasimi için araba ile Vâlide Camii'ne giderken ulemâ, askerî ocakların ileri gelenleri ve halktan oluşan bir topluluk tarafından hakarete uğramış, bunlar kendisine ağır sözler söyleyerek araba-sını parçalamaya teşebbüs etmişlerdi.

Uğradığı hakaretlerden çok etkilenen Ali Efendi, padişahın Budin'in düşmesi üze-rine durumu istişare etmek için kendi-sini de çağırdığı Dâvud Paşa sahrasın-daki toplantıya gitmedi. Bunun üzerine IV. Mehmed 26 Eylül 1686'da şeyhülislâ-mı, "dimağının fesada uğradığı" gerek-çesiyle azlederek Bursa'ya sürülmesini emretti (Silâhdar, II, 245-248). Sürgüne gönderilen Ali Efendi'ye sonradan Geli-bolu, Şehirköy, Sultanhisar kazaları ar-palık olarak verildi. 1687'de Rodos ada-sına gönderildiyse de kısa süre sonra tekrar Bursa'ya dönmesine izin verildi. Bu defa arpalıkları da Tîre, Pınarhisar, Karasu Yenicesi'ne çevrildi. Ancak 1690'-da İstanbul'a dönebildi.

Ali Efendi iki yıl sonra yeniden şeyhü-lislâmlığa getirildi. 9 Mart 1692'de Ebû-saidzâde'nin azli üzerine II. Ahmed onu Edirne'ye davet ederek Alay Köşkü'nde iltifatla karşıladı; IV. Mehmed zamanın-da gösterdiği dürüstlük ve şer'î prensip-ler çerçevesinde devlete hizmeti sebe-biyle kendisini yeniden meşihat mak-a-mına getirdiğini söyleyerek doğruyu söy-lemekten çekinmemesini tenbih etti (Si-lâhdar, II, 623-625).

İkinci şeyhülislâmlığı ancak kırk gün sürdü. 2 Şâban 1103'te (19 Nisan 1692) Edirne'de vefat etti. Mezarı Edirne'de Zehrimâr Camii haziresindedir. Ali Efen-di'nin çağdaşı olan tarihçi Silâhdar Fın-dıklılı Mehmed Ağa, onu tesir altında ka-lan bir şahsiyet olarak nitelendirmektey-se de (*Târih*, II, 216) diğer kaynaklar bu kanaati teyit etmemektedir.

Ali Efendi, tarikatla da ilgilenmesi se-bebiyle "mecmau'l-bahreyn" (iki denizin birleştiği yer) sıfatıyla anılmıştır. Uzun meşihati döneminde düzenlediği veya imzaladığı belgelerden arşivlerde pek çok örnek bulunduğu gibi orijinal fetva-larından da birçok örnek mevcuttur. Ru-meli kazaskerliği sırasında tutulan bir rûznâmçe İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşi-vi'nde kayıtlı bulunmaktadır (nr. 45).

Çatalcalı Ali Efendi'nin asıl şöhreti, uzun süren şeyhülislâmlığı döneminde verdiği fetvalardan oluşan ve *Fetâvâ-yı Ali Efendi* adıyla bilinen kitabından gel-mektedir. Devrinin dinî, sosyal ve kültü-rel hayatına ışık tutan bu fetvalar iyi bir tasnifle önce tek cilt, sonra da iki cilt ha-linde defalarca basılmıştır (İstanbul 1245; I-II, İstanbul 1258 [iki cilt halindeki ilk bas-kısıdır]). Ayrıca kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.